

В.Ф.АЛЕШКО,
старший викладач,
А.М.БРОДОВСЬКА,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Використання етнокультурного виховного потенціалу в ознайомленні дошкільників з природним довкіллям

У статті розглядається проблема ознайомлення дітей дошкільного віку з природним довкіллям. Акцентується увага на використанні етнокультурного виховного потенціалу у формуванні особистості та використанні народних природознавчих традицій в ознайомленні дошкільників з природним довкіллям.

Ключові слова: *етнокультура, народна педагогіка, природознавчі традиції, народна творчість, краєзнавчий принцип.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Національний компонент змісту дошкільної освіти дає змогу будувати всю навчально-виховну роботу в чіткій системі, послідовності і безперервності. Складові українського народознавства беруть витoki з основних положень Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»).

Педагогічна наука має ґрунтуватися на досвіді багатьох поколінь. Справжнє виховання має глибоко народний характер. Видатний український філософ Г.Сковорода відзначав, що «...правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені».

Протягом віків, спираючись на знання і досвід народу, формувалася народна педагогіка – галузь науки, що відображається у морально-етнічних ідеалах, поглядах на мету та засоби формування людини, в сукупності народних засобів, умінь та навичок виховання дітей. Народна педагогіка знаходить відображення у рідній мові, народних звичаях, традиціях, святах, обрядах, ритуалах, символах, образотворчому мистецтві, музиці, хореографії, народних дитячих іграх і іграшках, які відображають природне довкілля життя дитини, найближче середовище.

Народна педагогіка розглядає людину як частину природи й виховання підпорядковує її загальним законам.

Аналіз досліджень і публікацій ... Над проблемою етнопедагогічних основ виховання дітей та ознайомлення з природою засобами народної педагогіки працювали видатні педагоги: С.Русова, К.Ушинський, В.Сухомлинський, які є фундаторами національного дошкільного виховання в Україні. Проблема національного виховання, використання етнокультурного виховного потенціалу знайшла своє відображення в працях таких учених: А.М.Богущ, Г.Н.Волков, Т.Д.Демянюк, І.А.Зязюн, Н.В.Лисенко, Р.П.Скульський, М.Г.Стельмахович, А.Богущ, Н.Лисенко [1], Л.Калуська [4] підкреслюють, що розбудова національної системи освіти, її докорінне реформування має стати основою відтворення інтелектуального потенціалу народу. Його стрижнем є поєднання набутого національного педагогічного досвіду минулих поколінь та сучасності. Гармонійне поєднання досягнень сучасної науки про етнокультурне виховання з глибокими народними традиціями сприятиме духовному відродженню нації.

Формулювання цілей статті... Метою статі є висвітлення потенціалу етнопедагогіки та можливості використання народних природознавчих традицій в ознайомленні дітей дошкільного віку з природою.

Виклад основного матеріалу... Одним із принципів Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») є національна спрямованість освіти, яка полягає в її органічному поєднанні з національною історією і традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу. Програмою також передбачено нероздільність навчання і виховання, що виявляється у підпорядкуванні організації та змісту освіти завданням формування всебічно розвиненої особистості, перетворення системи моральних і духовних цінностей на важливий чинник виховання підростаючого покоління, відродження духовності українського народу, його менталітету.

Науково-педагогічні дослідження доводять, що першочергові завдання розвитку культури міжнаціонального спілкування мають об'єднувати в єдину систему моральні, правові, екологічні, етнопедагогічні, етнопсихологічні елементи ефективного розвитку особистості [3, с.89].

Народна педагогіка розглядає людину як частину природи й виховання, підпорядковує її загальним законам. Педагогічний принцип природовідповідності вимагає будувати процес виховання з урахуванням особливостей природи. На підтвердження цього, можна навести

порівняння і аналогію типу «людина – природа», чи «природа – людина», які широко побутують у народних уявленнях, наприклад: «Гни дерево, доки молоде, вчи дитя, поки мале», «На дерево дивись, як родить, а на чоловіка як робить», «Заклопотався як квочка коло курчат». Вік людини нерідко порівнюється з певною порою року: дитинство – весна, молодість – літо, зрілість – осінь, старість – зима. Вік людини порівнюється з певною порою дня: ранок – дитинство, день – молодість, вечір – старість [1].

Г.Н.Волков вперше ввів у педагогічну літературу термін «етнопедагогіка», розглядаючи її як науку «про досвід народних мас у вихованні підрастаючого покоління, їхні педагогічні погляди; це наука про педагогіку побуту, педагогіку сім'ї, роду, племені, народності, нації» [1, с.5].

Під народними природознавчими традиціями варто розуміти виховний досвід української нації, пов'язаний з природою, звичаями нашого народу, нормами поведінки в природі, що склалися історично і передавалися з покоління в покоління засобами народного календаря, усної народної творчості, через обряди, свята тощо.

Н.М.Горопаха зазначає, що цікаву інформацію про ставлення українського народу до природи малята отримують з народних пісень і пісеньок, потішок та забавлянок. Використання їх допомагає підвищити пізнавальний інтерес, мотивувати працю, пробудити гуманні почуття. Легенди і перекази, ознайомлення дітей з народними символами у живій (квіти, дерева, тварини) та неживій (сонце, небо, місяць, зорі та інше) природі служать джерелом отримання додаткової інформації, яка доповнить спостереження чи розповідь дорослого. Народознавчий матеріал, на зрозумілих дітям образах, відтворює закономірності та взаємозв'язки, що існують в природі. Народні прикмети, загадки, влучні народні назви рослин та тварин допомагають розкрити дітям знайомі явища та об'єкти з нової, часто несподіваної сторони. Діти бажають переконатися, наприклад, чи справді бальзамін – це своєрідний «Ванька-встанька» серед кімнатних рослин і росте вгору з будь-якого положення; дізнатися, що спільного у пеларгонії та журавля; чому одну і ту ж рослину у народі називають і «нечуйвітер», і «яструбина», і «мати-й-мачуха»; звідки мурашки та ластівки дізнаються про наближення дощу. Це спонукає малят детальніше розглядати об'єкти та явища природи під час прогулянок, пошуково-дослідницької діяльності та праці [2].

Винятково цікавим і корисним, з точки зору екологічного виховання дошкільників, є вміле використання прислів'їв і приказок, обговорення їх змісту і відповідного тлумачення.

Наприклад: «Земля наша мати – всіх годує», «Хліб – батько, вода – мати», «Доглядай землю плідну як матір рідну», «Без догляду земля – кругла сирота». Їх зміст розкриває значення людської праці, що земля віддячує тим, хто на ній працює. «Не брудни криниці, бо схочеш водиці», «З природою живи в дружбі, то й буде вона тобі у службі», «Не псуй джерела – онуки проклянуть». Їх зміст вчить бачити негативні дії дорослих і дітей у природі, вчить правильної поведінки та бережного ставлення до довкілля. В прислів'ях і приказках відображена пряма залежність між окремими природними явищами і розвитком рослин чи життям тварин. Наприклад: «Без дощу і трава не росте», «Був би сад, а солов'ї самі прилетять», «Де багато пташок – там немає комашок». Таким чином, за допомогою прислів'їв і приказок діти навчаються розуміти причинно-наслідкові зв'язки в природі, усвідомити своє місце серед природи, глибше усвідомлювати цінності природи.

Навколишня природа є чудовим засобом для здобуття знань про флору і фауну. А народна практика виховання і навчання дітей у сім'ї втілює мудрість народних методів виховання. Як підкреслює Н.В.Лисенко, з давніх-давен слов'яни любили і шанували землю, вірили в її силу і щедрість. Кожна епоха збагачувала народну мудрість новими мотивами, образами. Народ набував досвіду, як збагачувати світ природи, прогнозувати і розгадувати її таємниці [4].

Міфи давньославянських народів – праякоріння українців. Міфи праукраїнців не були фольклором чи календарем свят. Це була система вірувань, що зв'язувала людину через живу Природу з Космосом, який допомагав їй жити у цьому світі, надсилаючи складні психофізичні інформаційні програми. За давньою легендою Небо подарувала нашим предкам золотий плуг. Це зовсім не означає, що на землю впав якийсь предмет й наші пращури почали ним орати землю. Просто надійшла інформація, як зробити, з чого зробити і для чого зробити плуг. Виконавши цю космічну інформаційну установку, давні скити-орачі, за твердженням Геродота, почали вирощувати стільки зерна, що його вистачало навіть на продаж. От чого плуг назвали золотим.

Мабуть виникне запитання: як люди отримували інформацію? Існували священні ліси, гаї, діброви, що правили за храми. Саме в них волхви й отримували космічні настанови.

Люди завжди казали: листя дуба віщує. Це рештки пам'яті про часи, коли волхви-віщунки могли сприймати необхідну інформацію. Більшість давньослов'янських свят втратили свій глибокий космічний зміст, але традиції живуть, люди святкують багато свят пов'язаних з хліборобською працею, рослинами.

Ціла система педагогічно доцільних засобів спрямована на те, щоб дитина зростала міцною та здоровою. Зокрема, щоденне купання немовляти з додаванням у воду різнотрав'я, змашування

дитячого тіла олією після купелі слід розглядати як початкові форми фізичного виховання і зв'язку дитини з природою.

Українці використовували рослини-обереги нашої духовної спадщини: чорнобривці, мальви, руту, вербу, калину, любисток та м'яту. Здавна люди вірили в чудодійну силу рослин, поділяли їх на добрих (любисток, м'ята, барвінок, мальва, верба та калина) і злих (папороть, розрив-трава, нечуйвітер). Рослини – цілители-обереги шанувалися особливо. Вони супроводжували людину, оберігали її від усього злого з дня її народження і до останньої хвилини життя. В першу купіль новонародженого хлопчика клали любисток, гілочку дуба, барвінок та тую, волошки, а для дівчаток – любисток, калину, цвіт яблуні, м'яту. Щоб донька була здоровою і щасливою – колисали її у вербовій чи калиновій люлечці, а хлопчика, щоб був сильний і розумний – у люлечці з явора, ясена чи дуба. Саме за народним звичаєм, не забували під подушечку покласти чебрець, м'яту, хміль, щоб надати сили і здоров'я. Багато народних легенд практично пояснюють виникнення місцевих рослин, розповідають про мужність, відданість, любов до рідного краю.

Наші предки до Природи, тобто, до Сонця, Місяця ставилися як до живого організму. Вони з ними розмовляли, просили про певні блага, освячували, приносили їм жертви, влаштовували на їх честь свята.

Світло і темрява – споконвічно хвилювали думку людини. З давніх-давен наш народ уважно придивлявся до життя природи і помічав залежність її розвитку від небесних світил. Зійшло сонечко – ожила земля, розплющили очі квіти, заспівали птахи. Ніч прийшла – все притихло, заспокоїлося, наче стомилося, відпочиває.

Люди і природа всім своїм існуванням залежать від Сонця. В українській народній поезії сонце називають святим, чистим, праведним.

Серед назв рослинного і тваринного світу можна зустріти такі, що створилися під впливом сонячного знаку. Наприклад, гарна городня рослина дістала назву «соняшник», адже її ясна жовта квітка так схожа на небесне світило. Маленьку комашку з жовтогарячими крильцями народ називає «сонечко».

Глибоко шанують у народі нічні світила. Молодшим братом Сонця назвали наші предки Місяць. Вважалося, що він справляє неабиякий вплив на людей, на рослини і тварин. Таємничою силою наділяли наші пращури у своїх віруваннях молодий місяць (молодик, новий). При його появі кожний, хто перший його побачив, повинен був обернутися до нього обличчям, перехреститися або ж прочитати молитву. На молодика намагалися не починати роботу, наприклад, сівбу. Навпаки, лікарські рослини і трави, зібрані під час молодого місяця, вважались особливо цілющими [4].

Народ розумно підходив до загартування дітей уже дошкільного віку, використовуючи для цього місцеві природні умови – і річку, й невеликі струмки, де кожного малюка вчили плавати і пірнати; від старших дітей малі переймали вміння робити загати. Оскільки вода виступала символом здоров'я й очищення, влітку під час дощу в сільській родині дівчурі зазвичай випускали гольцем на дощ – вважали, що від такого обливання водою з неба хлопчики стануть міцнішими, а в дівчаток краще ростиме волосся (українки славилися своїми косами). Дітей заохочували також ходити босоніж по росі, вмиватися нею, протирати очі – все те люди мали за цілюще джерело здоров'я. Взимку дівчурі більше часу проводила в розвагах на повітрі. Улюбленими були забави на скутій кригою річці, на сніговій гірці. Одні грали у свинку, ганяючи її по льоду, інші – в цурки, ще інші пересували крижинки, заважаючи один одному.

Обійдений офіційною медициною сільський люд захищав і зміцнював здоров'я своїх дітей природними засобами: сонцем, повітрям, водою, глиною, травами. Давні повір'я стверджують їхню помічну силу, яка зміцнює недужих.

Важливим напрямом етнокультурного виховного потенціалу є врахування краєзнавчого принципу, який свого часу відстоював К.Д.Ушинський. Він вказував, що виховання особистості має бути пристосоване до «горизонту кожної місцевості», оскільки дітям властивий, за його висловом, «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народилися і зросли.

Г.С.Тарасенко вважає, що людина упродовж століть у власній свідомості, в духовній культурі відтворювала природу, у неї вироблялося особливе національне відчуття природи, що давала можливість ціннісно сприймати складність навколишнього світу, що впливало на розвиток людської духовності. Краєзнавча робота у дошкільному навчальному закладі повинна створювати у свідомості етноприродний образ рідного краю; формувати загальнозначущі, екологічно цінні погляди неможливо без врахування особливостей етнонаціонального сприйняття природи; необхідно дотримуватися принципу опори на ментальні особливості сприйняття природи задля екологізації мислення майбутніх поколінь. Виховувати образ етноприроди лише засобами розумових тлумачень неможливо. Тут потрібно пробудити сутні сили особистості, її емоційно-чуттєву здатність, хист та здібності. Варті уваги «уроки-милування» рідною природою, що

розвивають і підкріплюють споглядальні особливості українського етнонаціонального характеру; національне мистецтво є могутнім засобом звеличення образу етноприроди у дитячій свідомості, бо в ньому історія власного народу відбивається у взаємозв'язках людини і природи, втілених у художньому образі.

Добираючи зміст спостережень, прогулянок, екскурсій, уроків замилювання, екологічних проєктів, особливу увагу варто звернути на формування ціннісного ставлення до природного довкілля, виховання естетичного сприймання об'єктів природи, ознайомлення з лікарськими властивостями рослин, рослинами-символами, рослинами-оберегами, рослинами-барометрами, рослинами-годинниками. Знайомлячи із парками та іншими екосистемами, вихователям дошкільних навчальних закладів варто звертати увагу на різноманітність ландшафту, його рельєфу, пейзажу, вчити милуватися красою природи, бачити її різноманітність та взаємозв'язки, усвідомлювати значення кожного компонента в житті природи, людини, формувати ціннісне ставлення до природного довкілля, до рідного краю.

Природа рідного краю – це те перше джерело пізнання, яке формує ставлення, викликає подив і замилювання, дає можливість батькам і педагогу пробудити і розкрити у дитині природні прадавні інстинкти пізнання.

Невід'ємною частиною народної педагогіки є ознайомлення дошкільників з традиціями, звичаями та обрядами, які пов'язані з народним календарем, річним циклом народних свят. Урочистості народного календаря збагачені тисячолітнім досвідом, мудрістю людей праці, мають величезний екологічний, морально-етичний потенціал, комплексно спливають на особистість[5].

В.Т.Скуратівський зібрав багатющий матеріал походження назв українських місяців та пов'язані з ними численні прислів'я та приказки, народні прикмети, народні свята, найцікавіші обряди, традиції, що сягають тисячоліть.

А.М.Богущ вважає за необхідне оформлення приміщення дошкільного навчального закладу в національному стилі. На майданчику пропонується розміщувати макети лелеки, криниці-журавля, на квітниках вирощувати чорнобривці, мальви, руту, вербу та калину, які є символами нашого краю.

Відповідно до національних свят, прикрашається групова кімната та дошкільний заклад. На Трійцю – зілля, квіти; на Спаса – спасові віночки, яблука, мак; на Великдень – вербові гілочки, писанки, крашанки та ін. Кожне свято супроводжується обрядовою національною їжею, діти грають в народні ігри, веснянки, тощо.

Вірування, легенди, казки, заклички, примовки, прислів'я і приказки, пісні, декоративний розпис, вишивка – все це «кодувало» зосереджену загальну спрямованість українців на самопізнання через природу. Багатовічні спостереження людей знайшли своє втілення в прикметах і загадках, повір'ях і обрядах, в іграх та піснях, що відображають різні виробничі процеси, екологічні зв'язки в природі. Використання їх у роботі з дітьми розширює уявлення дітей про природу рідного краю, побут свого народу, його культуру і традиції.

Добираючи зміст спостережень, прогулянок, екскурсій, уроків замилювання, екологічних проєктів, особливу увагу варто звернути на формування ціннісного ставлення до природного довкілля, виховання естетичного сприймання об'єктів природи, ознайомлення з лікарськими властивостями рослин, рослинами-символами, рослинами-оберегами, рослинами-барометрами, рослинами-годинниками. Знайомлячи із парками та іншими екосистемами, варто звертати увагу на різноманітність ландшафту, його рельєфу, пейзажу, вчити милуватися красою природи, бачити її різноманітність та взаємозв'язки, усвідомлювати значення кожного компонента в житті природи, людини, формувати ціннісне ставлення до природного довкілля, до рідного краю.

Висновки... Народні природознавчі традиції – це яскравий прояв національного характеру, спосіб пізнання дійсності, що впливає на емоційну сферу дітей, викликає позитивні почуття, повагу до наших предків, а від того, як ми шануватимемо своїх предків, свої кращі традиції, залежатиме наша духовність, наша цивілізованість і майбутнє нашої України.

Список використаних джерел і літератури:

1. Богущ А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. М. Богущ, Н. В. Лисенко. – К. : Вища школа, 2002. – 407 с.
2. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей / Н. М. Горопаха. – Рівне : Волинські обереги, 2001. – 211 с.
3. Ігнатенко П. Р. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посіб. / П. Р. Ігнатенко, В. А. Поплужний. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 117 с.
4. Калуська Л. Валеологічна етнопедagogіка / Л. Калуська // Дошкільне виховання. – 1998. – № 9. – С. 18–19.
5. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Н. В. Лисенко. – Львів : Світ, 1994. – 144 с.

6. Сніжко В. Рослинні свята наших предків / В. Сніжко // Українознавство. – С. 13–15.
7. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
8. Скуратівський В. Т. Місяцелік: Укр. нар. календар / Василь Скуратівський. – К. : Мистецтво, 1993. – 208 с. : іл.

Анотація

В.Ф.Алешко, А.Н.Бродовская

Использование этнокультурного воспитательного потенциала в ознакомлении дошкольников с природной средой

В статье рассматривается проблема ознакомления детей дошкольного возраста с природной средой. Акцентируется внимание на использование этнокультурного воспитательного потенциала в формировании личности и использование народных природоведческих традиций в ознакомлении дошкольников с природной средой.

Ключевые слова: этнокультура, народная педагогіка, природоведческие традиции, народное творчество, краеведческий принцип.

Summary

V.F.Aleshko, A.M.Brodovska

The Use of Ethnic-Cultural Educational Potential During the Acquaintance of Preschool Children with Nature

The article deals with the problem of the acquaintance of preschool children with nature. It pays attention to the use of ethnic-cultural educational potential in the formation of a personality and the use of folk nature study traditions during the acquaintance of preschool children with nature.

Key words: ethnic culture, folk pedagogics, nature study traditions, folk creativity, nature study principle.
Дата надходження статті: «17» вересня 2012 р.

УДК 37.018(045)

ANNA ANDRZEJEWSKA,
doktor
(Warszawa, Polska)

Zagrożenia cyberprzestrzeni wśród dzieci i młodzieży nowym wyzwaniem dla współczesnego pedagoga i rodzica

Funkcjonowanie dzieci i młodzieży w przestrzeni wirtualnej

Wirtualny świat jest atrakcyjny, daleko odbiegający od rzeczywistości, fascynujący, pociąga niezwykłością wielu ludzi. Życie w wirtualnej wspólnocie pozwala na przewyciężenie alienacji, samotności i izolacji. Kontakty w Internecie są przeważnie mniej stresujące i bardziej odważne niż w świecie rzeczywistym. Ludzie nawiązują sieciowe przyjaźnie i nie traktują tego jako coś przelotnego. Wręcz przeciwnie zdarza się, że osoby zaprzyjaźnione przez sieć składają się grupę osób nam najbliższych. Bliskość emocjonalna w sieci w sieci odzwierciedlana jest przez częstość, z jaką napotykaamy inną osobę, a także przez krzyżowanie się dróg np. przez udzielanie się w tych samych grupach dyskusyjnych, korzystanie z podobnych komunikatorów, odwiedzanie analogicznych miejsc. Dzięki temu doświadczają się bliskości [5, s.167-168].

Pojęcie «rzeczywistość wirtualna» (ang. Virtual reality – VR) pojawiło się w późnych latach 80. Dwudziestego wieku. *Wirtualny to według Słownika języka polskiego «tworzony sztucznie za pomocą techniki komputerowej; wykorzystujący rzeczywistość tworzona w ten sposób»*[J. Bednarek, *Aktualność i ważność problematyki człowieka w cyberprzestrzeni*, [w:] A. Andrzejewska, J. Bednarek (red.), *Cyberświat możliwości i zagrożenia*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2009, s. 27].

W wirtualnych światach chcemy być obecni przez swoje wirtualne reprezentacje. Naszymi reprezentantami stały się nazwy, rysunki, obrazy, ikony, aż w końcu mogliśmy się wcielić w trójwymiarowe obiekty, odgrywające aktywne role w wirtualnym świecie. Te wirtualne wcielenia nazywamy awatarami. Nie są one losowymi, przypadkowymi, czy też formalnymi reprezentantami w wirtualnym świecie. Ich charakter zwykle odzwierciedla jakąś naszą wizję w zakresie cech fizycznych, zachowania, a nawet nastroju [J. Bednarek, *Spoleczeństwo informacyjne i media w opinii osób niepełnosprawnych*, Wyd. Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, 2005, s. 31].

Przekształcanie świata wirtualnego przez realne środowisko społeczne jest oczywiste i nie wymaga dowodu: Internet kształtują żywi ludzie tu i teraz, wnoszą tam swe nawyki, uczucia, wiedzę.... Jest to oczywiście proces zwrotny, ale o tym mniej wiemy, jak rzeczywistość wirtualna transformuje nasze życie, co wynika z tej interpretacji, jakie hybrydy z tego się rodzą, na ile przestrzenie się zlewają na ile